

נועים אליעזר

הסתכלות בפני המת

כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם (שמות י"ג, י"ג).

בזוה"ק (ח"ב נ"ג ע"ב) איתא: "רבי יוסא שאיל ואמר כתיב (שמות י"ד, ל') וירא ישראל את מצרים מת, וכתיב לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. אמר רבי יוסי מתין חמו להו. אמר ליה אי כתיב לא תוסיפו לראותם חיים הוה אמינא הכי. אמר ליה רבי יודא יאות שאילתא כו'.

מי שנשבע שלא יראה פני פלוני זמת האם מותר לראותו

א) בספר "רביד הזהב" (כאן) כתב דמדברי הזוה"ק יש לפשוט הנידון שדנו בפוסקים, במי שנשבע או נדר שלא יראה פני פלוני, אם מת הפלוני מותר לראותו במותו לצורך, כגון להתיר את אשתו, או לענין שירדו בניו לנחלה. - והביא מתשו' "בית יעקב" (סימן ו') שפלפל בדברי הזוה"ק.

בתשו' הגאונים

והנה בתשו' הגאונים (שערי תשובה סימן ר') כתב: "וששאלתם מי שנשבע שלא יכנס אצל אחיו וחלה או שמת, אם מותר להכנס אצלו או לקבורו. - כך אנו רואים, כל זמן שאחיו חי לא יכנס אצלו ואפילו לבקרו, אבל אם אין זה נכנס אצלו ומותר הוא ליכנס לקבורו". עכ"ל.

הסתכלות בפני המת

ב) והנה בהוריות (י"ג:) איתא דהסתכלות בפני מת קשה לשכחה. ולכאורה הרי כתיב (שמות י"ד, ל') וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. ולכאורה משמע שלא קשה לשכחה.

ברברי הנצי"ב

אכן י"ל דלא היתה בזה הסתכלות והתבוננות, וכמ"ש הנצי"ב ב"מרומי שדה" בהוריות

(י"ג:) דאין קפידא בראה בעלמא, אלא רק כשמסתכל ומתבונן ביותר.

ברברי המג"א

וכיו"ב כתב הגרעק"א בגליון הש"ס במגילה (כ"ח.) בשם המג"א (סימן רכ"ז סק"כ), דהאסור להסתכל בפניו של גוי הוא דוקא בהסתכלות בו ביותר ובהתבוננות בצלמו ובדמותו, אבל ראה בעלמא מותר.

בהא דאיתא במו"ק כ"ז

ע"א דמגלים פני המת

ג) ובמו"ק (כ"ז:) איתא, בראשונה היו מגלים פני עשירים ומכסים פני עניים. ע"ש. - ולכאורה יל"ע מהא דאיתא בהוריות (י"ג:) דהסתכלות בפני המת קשה לשכחה. וצ"ל שלא היו מתבוננים היטב בפניהם.

בעובדא שאירע ר"י בן הרא"ש

ד) ויעוי' בתשו' מהרש"ם (ח"ג סימן קנ"א) שהביא דבימי רבי יהודה בן הרא"ש נשתתף אחד עם חבירו במצוות ועבירות, ומת חבירו קודם. והר"י בן הרא"ש גילה פני המת במטתו לפני בית הכנסת בתוך קהל ועדה שיזכור בשותפות, ופתח המת פניו כמשחק עליו, כי אין ממש בקנין זה. - ע"ש שעובדא זו הובא בספר מעבר יבק.

בתשו' מהרש"ם במפתחות

לח"א סי' ס"ט

ה) והנה בתשו' מהרש"ם (ח"א, במפתחות לסימן ס"ט) כתב בנידון דילן, בזה"ל: "אגב אכתוב בדבר שנשבע ראובן שלא יכנס עוד לבית שמעון, ולא יראה עוד פניו, ואחר זה מת שמעון. והנה ראובן הוא מאנשי החברא קדישא, ושאל אם מותר לו לכנס לביתו ולעסוק בטהרתו וכדומה. - והנה מצאתי בשו"ת שערי תשובה להגאונים (סימן ר') תשובה לגאון, מי שנשבע שלא יכנס אצל פלוני ומת מותר לכנס אליו לקברו וכדומה. ע"ש. אך די"ל

דדוקא לכנס לביתו מותר, לפי דכשמת אין עוד ביתו שלו אלא של יורשיו, כדאיתא בנדרים (מ"ו.) קונם לביתך שאני נכנס מת או מחר לאחר מותר. ואף שכתבו התוס' בגיטין (כ"א:) דגם במת קרוי בית אביו, מכל מקום ביתו לא נקרא. ואף דבנידון הגאון ונד"ד לא הזכיר אלא הכניסה אצלו, מכל מקום סתם כניסה הוא לביתו. ועיין מה שכתבתי בדעת תורה (סימן נ"ז ס"ק ט"ז). - אבל במה שנשבע שלא יראה פניו י"ל דגם אחר מיתה בכלל. ומצאתי בזוה"ק (פרשת בשלח) בפסוק וירא ישראל וגו' ר"י אמר והא כתיב וירא ישראל את מצרים מת, וכתיב לא תוסיפו לראותם חיים, הו"א הכי. א"ל ר"א יאות שאלת אלא וכו' עד עולם עד דאתער האי עולם וכו'. ע"ש. ומבואר דגם בכהאי גוונא אסור. - ואולי משום דכתיב עד עולם הוא. ועי' כתובות פ"ג ע"א, ושם ע"ב, ורש"י ותוס', ובשער המלך (פ"ח מגירושין) בזה. - ויש לומר עוד, דכיון שאמר שלא יראה עוד פניו, דוקא כמו שהיה עד עתה בחיים ולא אחר מיתה, כדאיתא כהאי גוונא בסנהדרין (ק"ג) בהא דפליגי רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא אם מותר לעשות עיר הנדחת גנות ופרדסים, דפליגי בקרא דכתיב לא תבנה עוד, דלרבי עקיבא לכמות שהיתה משמע, ופרש"י דדוקא כמות שהיתה לא תבנה, אבל בענין אחר שרי. ע"ש. וכה הראני נכדי הרה"ג וכו' ר' אברהם יקיר שליט"א דבש"ס דערכין (כ"ז ע"א וע"ב) דבכל הסוגיא שם מבואר כן. וצ"ע שלא נזכר מפלוגתת רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא. ואם כן כשמת מותר לראותו. ודברי הזוה"ק הם מפני שנאמר עד עולם. - ואם כן בנד"ד שלא אמר עד עולם יש להקל. ואם אמר עד עולם אין מקום להתיר. וכבר נודע דבדליכא סתירה מפורשת למדין מלשון תורה ללשון בני אדם, כמ"ש התוס' בע"ז (כ"ז,) ועוד בכמה מקומות. - שוב מצאתי ביד יוסף שבספר ידות נדרים ליו"ד (סימן רי"ז ס"ק י"ט) שהעיר בספק זה, והביא מדברי הזוהר, אבל לא הביא משאר מקומות שהבאתי, וגם לא הרגיש בהחילוקים שכתבתי. והנלע"ד כתבתי". עכ"ד המהרש"ם.

באיסור לקיטת המן בשבת

ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקט ולא מצאו (שמות ט"ז, כ"ז).

בספורנו (כאן) כתב: "ללקט. וזה היה חלול שבת בלי ספק אם היו מלקטים הדבר ממקום גידולו, כאמרם זכרונם לברכה האי מאן דתלש כשותא מהזמי והיגי מחייב משום עוקר דבר מגידולו". שבת (ק"ז).

ביאור דברי הספורנו בסדר הפסוקים

א) והנה לדברי הספורנו הנ"ל דאיסור לקיטת המן בשבת הוא משום חילול שבת, מכיון דהמן היה חשוב כמחובר לקרקע, א"ש היטב המשך הפסוקים, דבפסוק להלן (שמות ט"ז, כ"ח) כתיב: "עד אנה מאנתם לשמור", ובפסוק להלן (שמות ט"ז, כ"ט) כתיב: "עד אנה מאנתם לשמור", ובפסוק להלן (שמות ט"ז, כ"ט) כתיב: "ראו כי ה' נתן לכם את השבת וגו'". והיינו שיש כאן חילול שבת.

הערה בדברי הספורנו

ב) והנה חידושו של הספורנו, דכשם שגידולו של הכשותא הוא מן האויר, כך גידולו של המן היה מלמעלה ולא מן הקרקע. - ויליף לחידוש זה מהגמ' בשבת (ק"ז): דאמרינן, האי מאן דתלש כשותא (פרש"י, וגדל מתוך ההיזמי מריח הקרקע שהיזמי יונק ממנו), מהיזמי והיגי מחייב משום עוקר דבר מגידולו. (פרש"י, ואף על פי שאינו מחובר לקרקע, כדאמרינן בעלמא מאורא רבי). - ויש לעיין בזה, דלכאורה דוקא כשותא, חייב משום קוצר, כיון שיניקתו במקום גידולו. מה שאין כן במן שכלל לא גדל, אלא רק ירד מהשמים.

דהנה לכאורה אם יש לדון לאסור לקיטת המן בשבת, לכאורה יש לדון משום איסור מעמר, דכשם דלקיטת פירות שנפלו מהאילן הוי

עימור הוא הדין במן שנפל מהשמים. - ושו"ר ב"משך חכמה" (כאן) שכתב כן, דבלקיטת המן היה משום איסור מעמר, ואליבא דמאן דאמר דיש עימור אף שלא בגידולי קרקע.

דעת הספורנו דמן נקרא גידולי קרקע

ג) הן אמנם דחזינן בדעת הספורנו, דמן נקרא גידולי קרקע, ובלקיטתו מתחייב משום תולש.

אך צ"ב, דביומא (ע"ה): איתא דהמן היה כמונח בקופסא, טל מלמעלה וטל מלמטה, וכמ"ש רש"י לעיל (שמות ט"ז, י"ג).

ביאור ה"כלי חמדה" בפלוגתא דהבבלי והירושלמי האם לא בעינן גידולי קרקע

ד) ובספר "כלי חמדה" (כאן) ביאר דברי הספורנו הנ"ל, דשיטת הירושלמי (פ"ז דשבת ה"ב) דיש דישה שלא בגידולי קרקע, וכמו שדקדק בתשו' הגרעק"א (קמא סימן כ') מהא דאמרינן התם בירושלמי דרקק והפריחו הרוח חייב משום זורה. דאם נימא דאין דישה אלא בגידולי קרקע, אם כן הוא הדין דאין זורה אלא בגידולי קרקע. - וביאר ה"כלי חמדה", דהירושלמי לטעמיה (בפ"ב דביצה ה"א) דיליף דבישול ואפיה הוי מלאכה, מהא דקאמר משה לישראל במן (שמות ט"ז, כ"ג) את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו. ומבואר דאפיה ובישול אסורים בשבת.

אמנם הבבלי בשבת (ע"ד): פליג על הירושלמי, ולא ילפינן כלל לאסור אפיה ובישול מהאי קרא, אלא ילפינן איסור מבשל מבישול סממנים שהיה במקדש, ובאמת אופה לא היה במשכן.

ומעתה ביאר ה"כלי חמדה", דהירושלמי לשיטתו דלא בעינן דוקא שיהיה גידולי

קרקע. דאפילו אם לא מצאנו דמלאכה זו אסורה אלא בגידולי קרקע, מכל מקום לא ילפינן מיניה שצריך דוקא להיות גידולי קרקע, ושפיר ילפינן ממן לאסור אפיה ובישול. דאין לומר דלמא דוקא גידולי קרקע אסור באפיה ובישול, דהא הירושלמי ס"ל להלכה דאין לחלק בין זה לזה.

אמנם הבבלי דס"ל בשבת (ע"ה). דאין דישה אלא בגידולי קרקע, ואין עימור אלא בגידולי קרקע, דדוקא מלאכה שיש בה בגידולי קרקע נאסרה, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ח מהל' שבת ה"ז). בהכרח שלא ניילף איסור שלא בגידולי קרקע כמו בדישה וטחינה וזריה, ושפיר הוכרחו למילף מבישול סממנים, דמהתם שמעינן דאיכא מלאכת בישול אפילו שלא בגידולי קרקע. אבל ממן לא שייך למילף הכי, כיון דהוי גידולי קרקע. - וחזינן כדעת הספורנו דמן הוי גידולי קרקע.

תירוץ ה"כלי חמדה" לקושיית ה"נשמת אדם"

ה) ויעויי"ש ב"כלי חמדה" שיישב על פי זה קושיית ה"נשמת אדם" במלאכת טוחן (כלל י"ז אות ב'), על דברי ה"תרומת הדשן" (סימן נ"ו) דס"ל דכשם דקיי"ל בשבת (ע"ה). דאין דישה אלא בגידולי קרקע, ואין עימור אלא בגידולי קרקע, דהוא הדין דאין טחינה אלא בגידולי קרקע. והקשה ה"נשמת אדם" דנימא דהוא הדין דהמבשל בשר לא יתחייב, דאין בישול אלא בגידולי קרקע. - ותירץ ה"כלי חמדה" דשיטת הבבלי דילפינן מבישול סממנים, שמעינן דאיכא מלאכת בישול אפילו שלא בגידולי קרקע. - וע"ע "אגלי טל" (מלאכת אופה) ובתשו' "אבני נזר" (או"ח סימן ק"ל).

❖ בענין פליטת הים את המצרים המתים ליבשה

ערבות נחל קישון כערב קבלן

(ג) ובפסחים (ק"ח:) אמרינו, מאי נחל קדומים, נחל שנעשה ערב מקודם. באותה שעה פתחו דגים של ים ואמרו ואמת ה' לעולם. - והנה יש לדקדק למה קראה לו דבורה נחל קדומים, ולא נחל ערב, או נחל ערבים. - וצ"ל כמו שביאר המהרש"א (שם), דלכאורה קשה הרי בסתם ערב אין תובעים את הערב תחילה. ותירץ המהרש"א, דמכיון דברור שאין העבד יתבע את החוב מאבדונו, חשיב כמו שהסכימו שהעבד המלוה (דהיינו שרו של הים), יוכל לתבוע את הערב (דהיינו נחל קישון), בלא לתבוע את הלוח (הקב"ה). דדין נחל קישון כדין ערב קבלן. - ולפי זה אתי שפיר דנקרא נחל קדומים, שקיבל על עצמו להיות נתבע מקודם.

בתשו' מהרש"ם

(ד) ובתשו' מהרש"ם (ח"ב סימן קנ"ח) נשאל בשני שותפים שהתעסקו עם המושל הגוי, והמושל ביקש מאחד מהשותפים שילוח לו סך ממון, והלה חשש שהמושל לא יחזיר את ההלוואה, והוא לא יתבענו מחשש שיתנכל אליו. פנה אליו שותפו ואמר לו שילוח למושל והוא יהיה ערב. - וכשהגיע זמן הפרעון, והמושל לא פרע את החוב, פנה המלוה לשותפו הערב שיפרענו. והלה טען שקודם יתבע את הלוח, שהרי אינו ערב קבלן, אלא ערב סתם. - וטען המלוה דמכיון שמתחילה חששתי מלהלוות לו ורק מפני שקיבלת עליך להיות ערב להחזיר החוב הלוחי לו, אם כן דינך כערב קבלן.

ופסק המהרש"ם דדינו כערב קבלן, וכדמוכח מהמהרש"א הנ"ל, דמכיון שאין עבד תובע את רבו, על כן נחל קישון שהסכים להיות ערב קיבל דין של ערב קבלן, ויכול היה שר של הים לתובעו אף על פי שלא תבע את הלוח (הקב"ה).

סופם של חיילי סיסרא

ובשופטים (ד', י"ג) בשירת דבורה מבואר שהקב"ה טאטאם מן העולם כמגרפה זו שגורפת את האפר מן הכירה, וכמ"ש רש"י שם.

כשאין עבד תובע רבו נעשה הערב כקבלן

(ב) דהה כתיב בשופטים (ד', י"א) מן השמים נלחמים בסיסרא, ונחל קישון עולה על גדותיו וגורף את כל מרכבות הברזל, וסיסרא עצמו נמלט רגלי מהמקום, בתקווה למצוא מחסה באהל יעל אשת חבר הקיני. רבותינו קושרים את הנסים הגדולים שראו כלל ישראל במלחמה זו, לנס הנשגב של קריעת ים סוף. איתא במסכת פסחים (ק"ח:) כי בעת שנקרע ים סוף בפני ישראל, היו בבני ישראל קטני אמונה, שחששו כי בשעה שהם יעלו ליבשה מצד אחד של הים, גם המצרים יעלו ליבשה מהצד השני וילכדו אותם. על כך אמר דוד מלך בתהלים (קו, ז): "וַיִּמְרוּ עַל יַם בְּיָם סוּף". כדי להסיר חשש זה מלבם, צווה הקב"ה על שרו של ים, לפלוט את המצרים הטבועים ליבשה, כדי שבני ישראל יראו במו עיניהם כיצד המצרים טבעו בים. שרו של ים סירב לפלוט את המצרים בטענה שהוא קיבל מתנה כביכול מה', ולכן אין הוא צריך להחזירה, ואז הקב"ה מבטיח שהוא ישיב לו בעתיד יותר ממה שלקח, "אתן לך אחד ומחצה שבהן", היינו תוספת של עוד חמישים אחוז. והיכן ניתנה התוספת, אומרים חז"ל, בימי מלחמת סיסרא. "דאילו בפרעה כתיב 'שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר' ובסיסרא כתיב 'תִּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בְּרָזָל'". הרי שהנס שהתחולל בנחל קישון, השלים את הנס שהתחולל בים סוף, כאשר חיזק האמונה כי הקב"ה הוא זה הנלחם לכלל ישראל, וכשם שבים סוף ראו ישראל "כִּי ה' נִלְחַם לָהֶם בְּמִצְרַיִם", כך גם בנחל קישון ראו עין בעין כי "מִן שְׁמַיִם נִלְחַמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסֻלוֹתָם עִם סִסְרָא".

ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים (שמות י"ד, ל').

פרש"י, וירא ישראל את מצרים מת. שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר רחוק ממנו, וירדפו אחרינו.

ערבות נחל קישון

(א) בערכין (ט"ו) איתא, שהיו ישראל ממרים באותה שעה ואומרים כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר, אמר לו הקב"ה לשר של ים פלוט אותם ליבשה, אמר לפניו רבנו של עולם כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטלה הימנו, אמר לו אני נותן לך אחד ומחצה שבהם (תשע מאות רכב ברזל של סיסרא, ואילו אצל פרעה היו שש מאות רכב בלבד). אמר לפניו, רבוננו של עולם, כלום יש עבד שתובע את רבו (שיקיים הבטחתו, ואף אני לא תהיה בי עזות לתבוע ממך תשלום זה). אמר לו, נחל קישון יהיה ערב (שאשלם), מיד פלטן ליבשה.

במלחמת סיסרא

ובפסחים (ק"ח:) איתא, דכשבא סיסרא עם צבאו להלחם בישראל, בא אליהם עם רומחים עשויים ברזל, הוציא הקב"ה עליהם כוכבים ממסילותם, וכאשר ירדו עליהם כוכבי השמים, התלהטו רומחי הברזל של חיילי סיסרא, ירדו החיילים להתקרר ולרחוץ עצמם בנחל קישון. אמר לו הקב"ה לנחל קישון, לך והשלם ערבונך שערבת לשר של ים. מיד גרפם נחל קישון והשליכן לים. - מאי נחל קדומים, נחל שנעשה ערב מקודם, עוד מזמן קריעת ים סוף.

מיתת המצרים במצריים בשעה שמתו המצרים בים סוף

דברי המהרש"ם

(ה) דהנה בתשו' מהרש"ם (ח"ב סימן קנ"ח) כתב: "מכתבו הגיעני ובדבר הדו"ד ששמע ממני בראובן ושמעון שהי' שניהם תחת יד שר אחד ששכרו עסקים מידו והשר ביקש מראובן להלות לו אלף ר"כ ולא רצה מיראתו שלא ירצה אח"כ להתגרות עמו לתבעו בדיני אומות העולם וחזר וביקש משמעון ובא שמעון אצל ראובן ואמר לו שילוח להאדון והוא יהיה ערב, ונתן לו כתב עברות ולא בלשון קבלנות וראובן הלוח לאדון נגד שטר וועקסיל ובהגיע זמן הפרעון לא פרע השר ותבע משמעון, וטען שמעון שהוא רק ערב ולא קבלן, ויתבע תחלה מהשר בדיני אומות העולם, וראובן השיב כי הלא מתחלה יראתי מזה להתגרות עם השר." עכ"ד בשאלתו.

תשובת המהרש"ם

והשיב המהרש"ם: "ואמרת דבכהאי גוונא גם מסתמא הוי קבלן וראי' מדברי מהרש"א בח"א לפסחים (דף קי"ח): בהא דאמר הקב"ה לשר של יום פלוט ליבשה ואתן לך אחד ומחצה, אמר ליה כלום יש עבד שתובע את רבו א"ל נחל קישון יהא ערב וכתב מהרש"א וז"ל, הגם שתובעין את הלוח תחלה בסתם ערב מכל מקום הכא כיון שאין עבד תובע את רבו נעשה הערב מסתם ערב קבלן עכ"ל וה"נ בזה. ורו"מ כתב שמהא דס"י קכ"ט סעיף י' וסמ"ע סקל"א וש"ך סקכ"ו מוכח כן לא אדע מהו, דהתם שהלוח גבר אלם ואינו יכול לגבות ממנו שאני, אבל הכא שיוכל לתבוע מהאדון ולגבות ממנו בדיני אומות העולם, אלא שעל ידי זה ישנאה וירע לו במסחרו וכדומה י"ל שאינו ערב קבלן בסתם, ולא דמי להא דסימן קע"ו ס"א, וע"ש בנה"מ סקכ"ו) כמובן. אבל מהא דפסחים שהי' בידו לתבוע שיקיים השי"ת הבטחתו אלא שאין הדרך שיתבע עבד מרבו, אפילו הכי הוי קבלן בסתמא, והכא נמי בזה. ולפמ"ש מהרש"א לעיל, מהא דמה שקנה עבד קנה רבו י"ל דאינו יכול לתבעו כלל אבל לא יתכן כן אצל הבטחתו ית"ש שהבטיח ליתן לו הגם שהוא עבדו בודאי ישמור הבטחתו, אלא שאין הדרך שיתבע עבד מרבו ומוכח כמ"ש. והנלע"ד כתבתי." עכ"ד.

ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים (שמות י"ד, כ"ה).

פרש"י, נלחם להם במצרים. כו'. דבר אחר במצרים, בארץ מצרים, שכשם שאלו לוקים על הים, כך לוקים אותם שנשארו במצרים. (מכילתא, מסכתא דויהי, פרשה ד').

בשיטת רש"י שכל המצריים מתו

(א) מבואר בפרש"י שכל המצרים מתו, ולא נשאר מהעם המצרי כלל. - וכבר דקדק כן הגר"א בביאורו לשו"ע אהע"ז (סי' ד' ס"ק י"ח).

כסוגיא דיבמות ע"ז ע"ב

(ב) וכתב דביבמות (ע"ו): פרכינן, דהיאך נשא שלמה את בת פרעה, לאחר שגיירה, והרי היא היתה מצרית ראשונה. וכי תימא הנך אזלי לעלמא, והני אחריני נינהו כו'. ופרש"י: "הנך אזלי לעלמא, מתו וטבעו בימי פרעה, וכי אזהר רחמנא מערב רב. והני אחריני נינהו, אומות אחרים באו וישבו בארצם".

קושיית הרשב"א והתוס'

(ג) והרשב"א בחידושיו שם הקשה: "ודברי תימה הם, וכי כל המצריים נטבעו, והלא לא נטבעו אלא היוצאים למלחמה". עכ"ל. - וכיו"ב נקטו התוס' שם בד"ה וכי תימא וכו'.

ביאור הגר"א לשיטת רש"י

(ד) ובביאור שיטת רש"י הנ"ל, כתב הגר"א בשו"ע אהע"ז (סימן ד' ס"ק י"ח) דאתיא כטעמיה בפסוק (כאן) דהכא פירש שכל המצרים מתו באותה שעה גם אלו שנשארו ביבשה. - וז"ל: "ודברי רש"י שם ד"ה הנך כו', כבר סתרון הרשב"א [שם ד"ה וכי] דהא לא טבעו בים אלא אנשי מלחמה, וכן הסכים הרמב"ן [שם] והרשב"א, והביאו כמה גאונים כדעת תוס' ורא"ש ומכל מקום דברי רש"י י"ל כמ"ש באגדה [מכילתא בשלח, מסכתא דויהי, פרשה ה']. הובאה ברש"י שמות י"ד כ"ה, כמו שאלו לקו בים, כך לקו הנתורים במצרים". עכ"ד.

בדרשת המכילתא

(ה) ובמכילתא (מסכתא דויהי, פרשה ה') גרסינן: "רבי יוסי אומר מנין אתה אומר כמכות שהיו לוקין אלו על הים כך היו אלו שבמצרים לוקין, והיו רואין אלו את אלו. לכך נאמר ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים".

בענין משה תיקן ברכת המזון על המן

סברת ה"ברכי יוסף" דשיעור עיכול

הוא מפני שנתכלה טובתו

ב והנה הרב חיד"א ב"ברכי יוסף" (או"ח סימן ר"ח סק"א) כתב דמי שאוכל ותיכף לאחר האכילה הקיא את מה שאכל, דלא יברך ברכת המזון, משום דכבר נתעכל המזון שבמעיו.

ולכאורה לפי דברי החזו"א דגם בנתעכל מיד שייך לברך ברכת המזון סמוך לאכילה, אם כן י"ל שהוא הדין כשהקיא. ומבואר החיד"א נקט דגדר הדין דיכול לברך ברכת המזון עד שיעור עיכול, הוא משום שכל זמן שלא נתעכל המזון שבמעיו לא כלתה טובתו.

בחקירת היד אליהו" כשנתעכל

המזון בתחילת ברכת המזון

ג ויסוד הנידון דהחזו"א הוא בגוונא שנסתפק בשו"ת "יד אליהו" (ח"א סימן י"ז סק"ג) במי שאכל סעודה, ובתוך כדי שהתחיל לברך נתעכל המזון שבמעיו, האם יכול לסיים את ברכת המזון. - והיינו, דאם המחייב בברכת המזון הוא הנאתו וטובתו, אם כן כשנגמרה הנאתו שוב אינו יכול לברך, ולפי זה לא יסיים את ברכת המזון. אבל אם המחייב הוא מעשה האכילה, אם כן מכיון שיכול להתחיל לברך בסמוך לגמר שיעור העיכול, ודאי דיברך כשהתחיל קודם שנסתיים שיעור עיכול.

חקירת הגרעק"א בגדר חיוב ברכת

המזון מדאורייתא בקטן שהגדיל לאחר

שאכל ולא נתעכל המזון במעיו

ד ולכאורה תלוי בחקירת הגרעק"א בחידושו לשו"ע או"ח (סימן קפ"ו ס"ב) בזה"ל: "מסתפקנא באכל ביום האחרון של שנת י"ב לעת ערב קודם לילה, ובתחלת הלילה שנעשה גדול עדיין לא נתעכל המזון, אם מחוייב מדאורייתא לברך על השביעה שמבעיו. או כיון דבשעת אכילה היה קטן אינו חייב מדאורייתא לברך. - ואם נדון שהוא דאורייתא, י"ל דאם בירך קודם הלילה, דכשהחשיך צריך לחזור ולברך, כיון דבעידן דבירך לא היה חייב מן התורה לברך, אינו יכול לפטור חיובא של דאורייתא". ע"ש מה שכתב בזה.

המזון, שכיון שנתעכל אין מברכין לאחריו, וריחני כיון דהנאתו מועטת מיד כשגמר להריח כלתה הנאתו, ולכן אמרו שאין מברכין לאחריהן].

ומעתה י"ל דה"ה במן דכיון שנתעכל המזון מיד מכיון שנבלע באיברים, אם כן לא שייך לברך ברכה לאחריו, מאחר וכלתה טובתו. ואם כן קשה איך תיקן להם משה שיברכו אחרי אכילת המן ברכת הזן.

בגדר שיעור עיכול

ויעוי"ש בחזו"א שכתב, דבהכרח צ"ל שגדר שיעור עיכול אינו מפני שכל עוד שלא נתעכל המזון שבמעיו לא נסתיימה טובתו. אלא הגדר הוא שכל זמן שלא נתעכל המזון שבמעיו עדיין שם אכילה עליו, ולא חשיב כהפסק בין האכילה לברכה. - דכל זמן שעדיין לא נתעכל המזון במעיו, מעשה האכילה נמשך, ולכן גם אם נתעכל המזון מיד יכול לברך סמוך לאכילה. - ולכן לענין אכילת המן אף על פי ששיעור העיכול היה בו מיד, מכל מקום יכלו לברך סמוך לאכילה בלא הפסק, וזהו דתיקן משה שיברכו מיד לאחר האכילה.

הן אמנם דלפי זה היה צריך לברך ברכה אחרונה גם על הרחת הבושם, אף על פי דחשיב כמו שנתעכל המזון שבמעיו.

אכן ביאר החזו"א, דמהאי טעמא כתב רש"י בברכות (נ"ב). דהטעם דלא ברכו על הרחת בשמים ברכה אחרונה, הוא משום שהנאתו מועטת. וז"ל: "ריחני מברכין עליהן בורא עצי בשמים ואין טעון ברכה לאחריו דהנאה מועטת היא". עכ"ל. והיינו דאין הטעם משום דכלתה טובתו והנאתו, אלא משום דלא חשיב הנאה שיברכו עליה ברכה אחרונה. אבל לענין המן שהנאתו מרובה, שפיר אפשר לברך ברכה אחרונה אפילו לאחר העיכול, אלא דמכל מקום צריך לברך סמוך לגמר האכילה.

ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא, ויאמר משה אלהם הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה (שמות ט"ז, ט"ו).

בסוגיא דברכות מ"ה ע"ב

א בברכות (מ"ח:) איתא, דמשה רבינו תיקן לבני ישראל שיברכו אחרי אכילת המן ברכת המזון. - דגרסינן התם, אמר רב נחמן משה תקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן.

קושיית החזו"א

ובחזו"א (או"ח סימן כ"ח סק"ד) הקשה היאך תיקן להם משה ברכת הזן על המן, הרי אמרינן ביומא (ע"ה): "וכשנאמרו דברים לפני רבי ישמעאל אמר להם אל תקרי איברים" (תהלים ע"ח, כ"ה) אלא איברים, דבר שנבלע במאתים וארבעים ושמונה איברים". הרי שהמן היה נבלע מיד באיברים בלי עיכול כלל. - ואם נימא דהגדר בהא דקיי"ל בשו"ע (או"ח סימן קפ"ד סעיף ה') דיכול לברך ברכת המזון עד שיעור עיכול, וכדאיתא בברכות (נ"א:), וכמ"ש הרמב"ם (פ"ב דברכות ה"ד, ופ"ד דברכות ה"א), היינו מכיון שברכת המזון באה על מה שהקב"ה סיפק את מזונו, ולכן גם לאחר שסיים את האכילה יכול עדיין לברך כל זמן שלא נסתיימה טובתו, וממילא לאחר שכלתה טובתו אינו יכול לברך. אם כן י"ל דלגבי המן שנבלע באיברים מיד ונתבטלה טובתו, לכאורה אינו יכול לברך ברכת המזון אחרי אכילתו.

וכדמצינו כיו"ב לענין הרחת בשמים, דקיי"ל בשו"ע או"ח (סימן רט"ז סעיף א') דאסור ליהנות מריח טוב עד שיברך קודם שיריח, אבל לאחריו אין צריך לברך כלום. ובמג"א (שם סק"א) הביא בשם הכל בו (סימן כ"ד) דהטעם לזה הוא משום דכשמפסיק הריח מחוטמו כבר עברה הנאתו, לכן אין מברך ברכה אחרונה. והיינו דחשיב כמו שנתעכל המזון במעיו. [וכיו"ב מבואר בתשו' "גינת ורדים" (או"ח כלל ג' סימן כ') דטעמא דריחני דאין מברכין עליהן לבסוף לפי דהוי כעכול

ובע"ז (ה': ד"ה דלחם כו', מפורש שהיה נבלע באבריהם בלא פסולת. - וכדאיתא להדיא במדרש רבה (במדבר ט"ז, כד) ובמדרש תנחומא (פרשת שלח סימן ג') ובמדרש תהלים (תהלים ע"ח פיסקא ד').

בדברי ה"אור החיים" פרשת בהעלותך

איברא דבספר "אור החיים" פרשת בהעלותך (במדבר כ"א, ה') מבואר כדברי החזו"א, שהמן נבלע באיבריהם ונתעכל מיד, ולכן אמרו שנפשמם קצה בלחם הקלוקל, דאינו שוהה להתעכל אלא מתעכל מיד.

בברכה על מין שאינו מחמשת מיני דגן

(ז) ובעיקר דברי החזו"א יש להתבונן, דאפילו דנימא שתקנת משה רבינו היתה לאחר שכבר נתחייבו בברכת המזון מהתורה, מכל מקום הרי המן לא היה מחמשת מיני דגן, והיאך בירכו עליו ברכת המזון. - וצ"ל דאין המחייב בברכת המזון שיהיה דוקא מחמשת מיני דגן. אלא דכל שיש בו תורת לחם חייב בכך. ומכיון שהתורה החשיבה את המן ללחם, כדכתיב (שמות ט"ז, ד') הממטיר לכם לחם מן השמים, שפיר מברכים עליו ברכת המזון.

בשבת, ושפיר יכול לברך. - ולפי מה שנתבאר תלוי בדברי החזו"א הנ"ל.

בגדר תקנת משה לברך הזן

(ה) והנה מעצם ראיית החזו"א מתקנת משה ברכת המזון על אכילת המן, דחזינן דשיעור עיכול הוא דהוי מעשה אכילה, הוא מכיון דהחזו"א נקט דתקנת משה היא על עיקר חיוב ברכת המזון מהתורה. - ולכאורה יש לדון, דיתכן דתקנת משה רבינו היתה לשעתו, לברך על מה שמשביע ומזין ברכת המזון, אבל אין זה בגדרי הברכה שמברכים לעתיד. - ולפי זה אין הכרע דשיעור עיכול הוא מפני דאכתי חשיב כאוכל המזון, אלא הוא משום דעדיין לא נסתיימה הטובה שבמזון.

בגדר המן שהיה נבלע באיברים

(ז) ובראיית החזו"א מאכילת המן, שהיה נבלע באיברים, יש לדון, דיתכן דבאמת היה המן נבלע באיבריהם, אלא שהיה בלא פסולת ולא היו נצרכים לנקביהם. אבל שפיר היה בו שיעור עיכול.

ובאמת בלשון רש"י עה"ת בפרשת בהעלותך (במדבר כ"א, ה'), וביומא (ע"ה): ד"ה נבלע כו',

הערת ה"אמרי בינה"

ובספר "אמרי בינה" (או"ח סימן ט"ז) שהעיר דהלא כתיב ואכלת ושבעת, חזינן דתלוי חיוב הברכה על השביעה שלאחר האכילה, וכשהאכילה היתה קודם זמן החיוב אמאי יתחייב בברכה. - ויסוד קושייתו תליא בגדר דינא דחיוב ברכה סמוך לאכילה. דאם נימא דהמחייב הוא האכילה אם כן ודאי דאינו חייב. אבל אם המחייב הוא השביעה י"ל דחייב לברך מהתורה כיון שהוא שבע כשהוא גדול. - ויתכן דבזה גופא מספקא ליה להגרעק"א.

בגדר החיוב ברכת המזון בשביעה

ויעוי"ש ב"אמרי בינה" שהעיר עוד במה שכתבו הפוסקים דמי שגמר אכילתו קודם קידוש היום וקידש עליו היום קודם שנתעכל המזון שבמעיו דמברך ברכת המון, בלא הזכרת המאורע, שהרי אכילתו היתה ביום חול. - והקשה ה"אמרי בינה" דאם השביעה מחייבת מה איכפת לן דאכילתו היתה בחול, סוף סוף ברכת המזון תלויה בשביעתו שהיתה

הניסים שהיו בקריעת ים סוף

ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים (שמות י"ד, כ"ט).

ב"אבן עזרא" כתב: "טעם להזכיר זה פעם אחר, כי פרעה היה טובע ועוד נשארו אנשים מישראל בים עוברים, וזה היה פלא בתוך פלא, כי במקום שהיו ישראל עוברים בים היה שם רוח קדים מייבש. ובמקום פרעה וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המים שנקרשו ונעשו חומות. והנה שתי רוחות בים ושני מקומות קרובים. והעד הנאמן על זה הפירוש שכתוב בשירה (שמות ט"ו, ח') וברוח אפיך נערמו מים. וזאת הרוח היתה עם ישראל. וכתוב (שמות ט"ו, י') נשפת ברוחך כסמו ים. וזו היא שטבעה המצרים. על כן כתוב בסוף השירה (שמות ט"ו, י"ט) וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים."

בביאור הפלא בתוך פלא

(א) מבואר ב"אבן עזרא" דבקריעת ים סוף היו בו שני נסים. האחד, במה שנקרע הים לפני בני ישראל. ועוד, דנעשה נס שבאותה שעה שבני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים חזר הים לאיתנו, והמצרים טבעו שם.

בדרשת המדרש רבה

(ב) והנה מפורש כן במדרש רבה (שמות פרשה כ"ב פיסקא ב'). דגרסינן התם: "ורשב"ל אומר על אלו ואלו ננעל הים מארבע רוחותיו. אמר משה לפני הקב"ה מה יעשו ישראל, אמר לו אי אתה זקוק, למה שאני עושה להם נס. באותה שעה שלח הקב"ה את ידו והעלן מן הים, שנאמר (תהלים י"ח, י"ז) ישלח ממרום יקחני ימשיני ממים רבים". ומבואר דכשהים שב לאיתנו הראשון, היה זה באותה שעה שישראל היו בתוכו.

הפטרה

הצילה אחרים ע"י שהפקירה עצמה

כי ביד אשה ימכר ה' את סיסרא (שופטים ד', ט').

בגדרי אונם על הבעילה

א הנה הבאר היטב באהע"ז (סימון ו' סק"כ) הביא מתשו' "שבות יעקב" (ח"ב סימון קי"ז) דאשה שהצילה את בעלה גם אחרים על ידי שהפקירה עצמה לזנות, דאם האונס הוא על הבעילה עצמה הוא אונס גמור ומותרת לבעלה. מה שאין כן אם היא מתרצית לבעילה ואונס אחר הוא, נאסרת לבעלה. ואם נאנסה ממש, פשוט להתיר, מכל מקום צריכה טבילה שלא תהא מאוסה עליו.

דברי המהרי"ק

ב והב"ש באהע"ז (סימון קע"ח סק"ד) הביא מהמהרי"ק (סימון קס"ז) שכתב דאפילו אם נבעלה מרצונה כדי להציל את ישראל, כמו יעל אשת חבר הקיני, וכאסתר המלכה שהמציאה עצמה לאחשורוש בשעה שלא היה תובעה, אף על פי שלענין עונש דינה כאנוסה, מכל מקום לענין לאוסרה על בעלה אין דינה כאנוסה, כיון שהאונס לא היה על הבעילה עצמה. - ועל ב"פתחי תשובה" אהע"ז (בסימון ו' ס"ק י"א) מה שכתב בשם הבית מאיר (סימון קע"ח).

בתשו' "נודע ביהודה"

ג ובתשו' "נודע ביהודה" (יו"ד תנינא סימון קס"א) אחר שהביא דברי מהרי"ק (סימון קס"ז) שהובא בבית שמואל (סימון קע"ח סק"ד) הנ"ל, כתב: "ומכל מקום גוף דין זה שיהיה מותר לאשת איש לזנות ברצון כדי להציל נפשות, אינו תורה, ולא ישר בעיני מה שראיתי באיזה תשובה, וכדומה שהיא תשובת בית יעקב (סימון ל"ט), באנשים ונשים שהלכו בדרך וקם עליהם ליסים אחד בשדה עם חבורת ליסטים שכמותו להרוג את כולם, וקמה אשה אחת מהם יפת תואר מאד והתחילה להשתדל עם האיש ראש הליסטים בדברים עד שפתתו בחלקת לשונה שנתאוה לה, ונבעלה לו ביער מן הצד, ועל ידי כן הצילה את בעלה עם כל הנפשות. ופסק בתשובה

מאסתר, דהתם באסתר דלא נמשך מהזנות גופה טובת ישראל, רק בדרך רחוקה, כי על ידי כן תמצא חן בעיניו, וימלא משאלותה, כיון דהוי זה דרך רחוק, והנאה דאתי מעלמא ולא מגוף הזנות, בזה כיון דהזנות הוי ברצון, והצלת ישראל הוי קנאה דאתי מעלמא, ודרך רחוקה, בזה נאסרה. אבל בעל עיון דהוי כוונתו להחליש כוחו ולהיות ישן, בזה הוי הצלת ישראל מגוף הזנות, והוי הנאה דאתי מגופא, לישראל. ודאי הוי אונס ממש, ומותרת לבעלה." עכ"ד. וע"ע בדבריו בשו"ת "האלף לך שלמה" (אהע"ז סימון ל"ה).

דעת ה"משך חכמה"

ד אולם דעת ה"משך חכמה" (בהפטרות פרשת בשלח, שופטים ד', ט') דבכהאי גוונא נאסרת לבעלה. - דיעווי"ש עה"פ "כי ביד אשה ימכר ה' את סיסרא", כתב בזה"ל: "פירוש, דיעל בעשותה עבירה לשמה שבא עליה אותו רשע שבע בעילות, אשר עשתה זה להחלישו, בזה נאסרה לבעלה חבר הקיני, דהוי רצון להאסר לבעלה, וכמו אסתר למרדכי, ואבדה מה שבידה נטלו ממנה (סוטה ט"ו), לכן הוי כמו מכר, שזה נתנה המחיר כו'. וזה שאמרה מנשים באהל תבורך, שהיא יצתה מאהל ונאסרה לחבר בעלה." עכ"ד.

ה והנה בפשטות משמע כה"משך חכמה", דהא לפי דברי הגר"ש"ק קשה לומר שאם היתה יעל נאסרת על בעלה לא היתה נחשבת כנהנית מעבירה, והרי סוף סוף נהנתה בשעת מעשה. והלא ודאי דהנהנה מעבירה ועל ידי זה מתחייב בעונש, ונענש על זה, דאין זה מגרע את עצם ההנאה.

הערת הגר"ש אלישיב

ו ובעיקר דברי הגר"ש"ק ב"חכמת שלמה", העיר מו"ז מרן הגר"ש אלישיב זללה"ה, חדא דלא היתה בזה הצלת ישראל, מאחר וכל צבא ססרא ניגף במלחמה, וגם ססרא עצמו היה נרדף. והאמנם שיעל נתברכה, מכל מקום הדבר אסור, ויעל נאסרה לבעלה. ושאיני מאסתר שעשתה על פי רוח הקודש. ובפרט שלמעשים כאלו צריך טהרת הלב. וגם י"ל דתליא במדרשים אם יעל היתה גויה או שנתגיירה עם בני יתרו. - אכן יש לציין, דהתוס' בכתובות (ג') ויומא (פ"ב:) נקטו דמעשה יעל הוי הצלה.

היא ששפיר עבדה ומצוה רבה עבדה ששידלתו לזה להציל נפשות, רק שאף על פי כן נאסרה על בעלה, והביא ראייה מאסתר. - ואני אומר כשם שאין מתרפאין בגילוי עריות כך אין מצילין בה נפשות כו', ואסתר שאני שהיה להצלת כלל ישראל והיה בהוראת מרדכי ובית דינו ואולי ברוח הקודש". עכ"ד. והובא ב"פתחי תשובה" בשו"ע אהע"ז (סימון ו' ס"ק י"א). וכיו"ב השיג החיד"א בברכי יוסף (לקמן סימון כ') ובתשו' חיים שאל (ח"א סימון מ"ח).

הערת המהרש"ק ע"ד המהרי"ק

ד הנה בהגהות "חכמת שלמה" בשו"ע אהע"ז (סימון קע"ח ס"ג) העיר על דברי הבית שמואל (שם סק"ד) בשם המהרי"ק (סימון קס"ז) הנ"ל, דגם אם זינתה להצלת ישראל אסורה לבעלה, בזה"ל: "הנה לכאורה מוכח להיפך מיעל אשת חבר הקיני, שמפורש בכתוב ובמס' נזיר שסיסרא בעל אותה כמה פעמים, ולא נמצא שנאסרה לבעלה, אדרבה מדדיקא דבורה בלשונה ואמרה "מנשים באהל תבורך אשת חבר הקיני", ולמה קראה אותה אשת חבר הקיני, ובלי מאמר זה נידע על איזה יעל מכונה, כי כבר נאמר תחלה שהיתה אשת חבר, וגם מוכח דהיה חבר הקיני עדיין קיים, כיון דנאמר תחלה "כי שלום בין יבין וכו' ובין חבר הקיני", מוכח דעדיין הוא קיים. ולמה קראה אותה דבורה "אשת חבר". רק ללמד דהוא עדיין אשת חבר ומותרת לבעלה. ועוד ראייה יותר ממה דפריך בגזיר (דף כ"ג:) על יעל, והא דמתהני מעבירה, ומה פריך, ומה הנאה יש לה אם נאסרה על בעלה. בעל כרחך מוכח דלא נאסרה על בעלה כו'." עכ"ד בקושייתו.

תירוץ ה"חכמת שלמה"

ה ויעווי"ש שתירץ דהיכא שמציל אחר בעצם גוף העבירה, ולא רק בהנאה צדדית, דאם הוי ליה במקום פיקוח נפש, דמותר. וז"ל: "ומה שהיה נראה לי לחלק דלאת קשה

חקרי משפט

עמותה לחקר המשפט היהודי

(ע"ר) מס' 580442473

לעמותה אישור מס הכנסה

לפי סעיף 46

לפקודת מס הכנסה.

משרד:

רח' הרב קוטלר 21 ב"ב,

טל/פקס: 03-5785091

דוא"ל:

chekermishpat@gmail.com

Chikrei Mishpat Institute

Office: 21 Harav Kotler St.

Bney Brak

Tel / fax: 03-5785091

בטחון נעשה ע"י לימוד תורה

וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים (שמות ט"ו, כ"ב).

בב"ק (פ"ב.) איתא, ושיהיו קוראין בשני ובחמישי, עזרא תיקן, והא מעיקרא הוה מיתקנא, דתניא וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים, דרשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה, שנאמר (ישעיה נ"ה, א') הוי כל צמא לכו למים, כיון שהלכו שלשה ימים בלא תורה מיד נלאו. עמדו נביאים שביניהם ותקנו להם שיהיו קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת וקורין בשני ומפסיקין שלישי ורביעי וקורין בחמישי ומפסיקין ערב שבת כדי שלא ילינו שלשה ימים בלא תורה.

ביאור המהרש"א

א) הנה המהרש"א בח"א בב"ק (פ"ב.) ביאר, דהמקור לדרשא הנ"ל, להוסיף על פשוטן של דברים, שה"וילוננו" היה מפני שלא מצאו מים, ולדרוש שמקור ה"וילוננו" הוא מפני שהלכו שלשה ימים בלא תורה שנמלשה למים. הוא מדכתיב בקרא (שמות ט"ו, כ"ה) ויצעק אל ה' ויורהו עץ וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט ושם נסוהו. ומבואר דלתיקון הענין שהביא צער לישראל לא היה מספיק בהמתקת המים, אלא על ידי ש"ש שם לו חק ומשפט" באה הישועה. וחזינן שאם היו קורין בתורה לא היו באים ל"וילוננו" שחסר להם מים.

הוספת ה"חפץ חיים"

וביאר ה"חפץ חיים", דהלא מיד אחרי כן (שמות ט"ו, כ"ז) כתיב: "ויבאו אלימה ושם שתיים עשרה עינות מים וגו'". הרי שאם היו ממתינים מעט הכל היה בא אל תיקונו בלא השתדלות. מדלא כתיב "ויסעו" ויבאו אלימה, כדכתיב בשאר מסעות, משמע שהיה באמת קרוב, וחשיב כהמשך לנסיעתן הקודמת. - ולמדנו שכשיש סבלנות לא יסבול צער ודאגה, שהרי הקב"ה יודע מה יהיה בעתיד, והאדם רואה רק את ההווה ממש, וכשיש בטחון וסבלנות אין תערומתו. וזה נעשה רק על ידי לימוד התורה. דמה שחסר להם הסבלנות היה מפאת שלא היו קורין בתורה.

בטחון הוא כהכרח ללימוד התורה

ב) ובשבת (פ"ח:) איתא על קבלת התורה, אנו דסגינן בשלימותא כתיב בן תומת ישרים תנחם. ופרש"י, התהלכנו עמו בתום לב, כדרך העושים מאהבה, וסמכנו עליו שלא יטעננו בדבר שלא נוכל לעמוד בו. - ולפי זה יש לבאר התפילה בברכות קריאת שמע, באהבה רבה, "בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חוקי חיים". דמאי שייכא בין בטחון ללימוד התורה. אלא ודאי דבקבלת התורה היה ענין של בטחון. - וכמו כן על ידי הבטחון זכו לקבלת התורה. והגר"א כתב דעיקר נתינת תורה לישראל הוא כדי שישמו בטחונם בה'. [והיינו דהא בהא תליא, דכשאין לאדם את מדת הבטחון, אין לאדם מנוחת הנפש להשקיע עצמו לגמרי ביגיעת התורה].

ביאור ה"שערי תשובה"

ג) והנה בעל ה"בית אפרים" בספרו "שערי תשובה" (או"ח סימן תרצ"ז סק"ב) הביא מה שכתב בספרו "שם אפרים" (יתרו, שמות י"ט, ב') ו"בית תפלה" (פרק א') על מה שכתוב בפרשת יתרו (שמות י"ט, ב') "ויחן שם ישראל נגד ההר", דהיינו שנסתלק היצר הרע מהם, ולכן פירש רש"י בד"ה ויחן כו' "ויחן כאיש אחד בלב אחד, לפי מה דאמרינן בברכות (נ"ד.) "בכל לבבך" (דברים ו', ה') בשני יצריך, וכאן שנסתלק היצר הרע לא היה להם רק לב אחד. ובקרא דכתיב (דברים כ"ח, מ"ז) "בשמחה ובטוב לבב", דסמך 'טוב' ל'לבב', מסתבר טפי למדרשיה דקאי על שירה, שאין היצר הרע מסתלק בשירה לבד, כי אם על ידי דברי תורה שהוא תבלין שלו. ואז יש כאן שני לבבות. מה שאין כן הא דכתיב במגילת רות (ג', ב') "ויטב לבו", דרשינן במדרש רות (רבה, פרשה ה' פסקא ט"ו) "ויטב לבו, בדברי תורה". וכן בשבת (ס"ג:) דרשינן "ויטב לבך" (קהלת י"א, ט'), על תלמוד תורה. והיינו משום דתורה בעידנא דעוסק בה מגינה ומצלה. - וכתב שם: "זוהו שאנו אומרים והאר עינינו בתורתך, יש לומר שהכונה על ידי תורתך, כמו שאמרו חז"ל (איכה רבה פתיחתא אות ב') המאור שבה מחזיר למוטב, ואז דבק לבנו במצותיך ויחד לבבנו כו', שני הלבבות יתחידו להיות אחד לאהבה כו'. וזה הגורם שידבק הלב במצוות, אחרי שאין שם יצר סמוך". עכ"ד.